

Kervansarayların Türk turizmine zincir konaklama işletmeleri olarak kazandırılması

DR. GÜLÇİN BULUÇ

GİRİŞ

Bir ülkenin turistik değerleri, o ülkenin doğal güzellikleri, rekreasyon imkanları, milli parkları, kültürel değerleri, tarihi ve arkeolojik değerleri ve turizm bilincidir. Biz bu çalışmamızda turistik değerleri tarihi değerler olarak sınırlıyor ve tarihi değerler olarak da sadece tarihi yapılardan kervansarayları ele alıyoruz. Amacımız, eskiden konaklama tesisleri olarak kullanılan bu tarihi yapıların tekrar turizm tesisleri olarak Türk turizmüne kazandırılması ve bu tarihi eserlerin fonksiyonunu yitirmiş durağan bir turistik değer niteliğinden çıkarıp fonksiyonsel özelliğinin tekrar kazandırılarak turistik değer ve turistik tesis özellikleri ile bağdaştırılmış olarak turistlere sunulmasıdır.

Almanya, Fransa ve Avusturya gibi Batı ülkelerinde pek çok tarihi binaların turizm işletmeleri olarak faaliyet sürdürdüklerini örnek olarak verebiliriz (Usal 1975, s. 181).

"Hisarlar yolu, Mannheim - Heidelberg'dan başlayarak Neckartal (Neckar suyu) boyunca Öhringen - Waldenburg - Künselau Lengenberk şehirlerinden geçerek ve Nürberg'deki Rohterburg'da sona erer".

"Hisarlar Yolu; üzerinde yalnız hisar-kale-şato olarak 75 yapı bulunmaktadır".

"Kim burçlara tırmanmaktan, sanat hazineleri ile haşır neşir olmaktan, sessiz ve dinlendirici parklarda dolaşmaktan hoşlanıyorsa Hobenloke'ye gitmeli."

"Şömineli bir hisar odasında ya da şato dairesinde tatil:

Sessiz, sakin şato odalarında kalmak, meyhanelerinde yiyip-içmek isteyenler Neckar ve Tauler arasında prenslere layık pek çok sayıda kale-otel bulabilir. Friedricheruhe, die Götzenburg, Burg Stelten, Schols Heinsheim, Burg Gutenberg, Burg Homberg bu kale (şato) otellerden birkaç örnektir" (Reisen in 1971, s. 301-302).

Fransa'da şato oteller dışında bazı tarihi yapıların yiyecek-içecek ve konaklama işletmeleri olarak faaliyet gösterdikleri görülmektedir. Bunlar;

Eski konut (otel),
Eski konut (Restoran),
Değirmen (Otel)'dir.

I. GENEL OLARAK KERVANSARAYLARIN KURULUŞ VE FONKSİYONLARI

a. Kervansarayların genel ticaret sistemi içindeki rolleri ile ünite olarak fonksiyonları

İpek ve Baharat Yolu gibi iki önemli ticaret yolu üzerinde bulunan Anadolu'da bu ticaret akışını sürdürebilmek için, ulaştırma araçlarının o çağların şartlarına uygun olarak ihtiyaçlarını karşılama zorunluğu doğmuştur. Bu gerçeğin bilincinde olan Selçuklular ve Osmanlılar, on menzillik (*) uzaklıkta bir kervansaray veya han bulunmasına özen göstermişlerdir. Yalnız ara menzil noktalarında değil, büyük yerleşme merkezlerinde ve bunların dışındaki önemsiz yollarda da bu tür yapılar bulunmaktadır."Ticari bakımdan ehemniyetsiz olan küçük yollarda da hayırseverler tarafından yapılan ve devletin himaye ve

(*) 1 menzil = 30 km.)

ABSTRACT

TO UTILIZE CARAVANSARIES (HISTORICAL TURKISH INNS) AS A CHAIN HOSPITALITY ESTABLISHMENTS FOR THE TURKISH TOURISM INDUSTRY

Caravansaries were built to provide overnight shelter for travelers who were engaged in commercial activities in Anatolia. These caravansaries were located between the two very important roads to accommodate the merchants. The article inspects the main issues which stipulate the birth of caravansaries, the way of their finance and their extinction. As a result, the article investigates what can be done to reorganize the caravansaries which will direct them to support tourism sector as modern franchising companies.

Gülçin Buluç, Dokuz Eylül University, Faculty of Business, Department of Tourism Management, Buca, Izmir, Turkey.

Yrd. Doç. Dr. Gülçin Buluç; Lisans, Ege Üniversitesi İşletme Fakültesi Turizm İşletmeciliği Bölümü (1981); yüksek lisans, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı (1985); doktora, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı (1991); Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı'nda öğretim üyesi.

teşviklerine mazhar olan zaviye, hanekâh ve imaretler yolcuları barındırmaları kervansarayların vazifelerine bir yardımcı olmaları dolayısıyla burada zikredebilir" (Turan 1946, s. 492).

Kervansaraylar, ticaret yollarının en önemli yapılarıdır. Bu nedenle, esas fonksiyonları, kale gibi korunmalı yapı ve mimari tarzı ile ticaretle uğraşanların ve kervanların kırsal bölgelerde konaklama, yiyecek içecek ve her türlü ihtiyaçlarını çağın ve içinde bulunduğu toplumun kültürel özelliklerine uygun olarak karşılamaktadır. Değişik amaçlarla seyahat eden, değişik din, ırk, milliyetten olan tüm yolculara kapısını açan bu üniteler, herkese üç gün içinde ve ücretsiz olarak hizmet vermektedir.

Tüm bu nedenlerle kervansaraylarda mevcut tesisler çok çeşitli olmaktadır. "Gerçekten bu maksatla kervansaraylarda vücuda getirilen tesisler, çok dikkate şayandır. İçlerinde yatakhaneleri, aşhaneleri, erzak ambarları, ticari eşyayı koyacak depoları, yolcuların namaz kılmaları için mescitleri, misafirlerin yıkanmaları için hamamları, şadırvanları, pastahaneleri ve hatta, kayıtlardan çıkarabildiğimize göre, eczaneleri, yolcuların ayakkabılarını, tamir ve fakir yolculara yenisini yapmak için ayakkabıcıları, hayvanları nallamak için nalbantlara varıncaya kadar her ihtiyacı karşılayacak teşkilat ve tesisleri ve bütün bunları, bunlara dair gelir ve masrafları, idare edecek divan (büro) ve memurları vardır (Turan 1946, s. 479).

"Her kervansarayın çevresi birer ticaret merkezi halini almış ve yerel üretim de kervan ihtiyaçları doğrultusunda uzmanlaşmıştır. "Gaziantep'te ayakkabıcılığa önem verilmiştir. O zaman Antep'te herkes, yemeni, çizme ve her neviden ayakkabı yapardı. Çünkü kervan onu istiyordu... Maraş'ta demir sanayii himaye edilmiştir. Nal, mih, çivi, zincir, gelem, silah ve kervanlar için gerekli her nevi demir avadlığın yapılma ve işlenme merkezi orası

idi. Konya ve Afyon'a kadar olan safhada keçecilik vardı. Ankara'nın meşhur Ahi esnaf teşkilatı, büyük kervanların deri ve demirden yapılır malzemesini hazırlıyordu. Sivas taraflarında şal, cerim ve Uşak taraflarında halı, seccade dokunuyordu" (Avcıoğlu 1971, s. 14). Kervansaraylar, zamanın ekonomik ve sosyal yaşamının gelişerek yayılmasını sağlayan çok etken hizmet üniteleridir. Korunmalı yapıları, sosyal olanakları ile ticareti ve ulaştırmayı olduğu kadar kültür alışverişini de sağlamıştır. "Kervansaraylarda ilim ve kültürlü insanlar için kütüphane kurulması ve diğer yolcular içinde satranç takımları bulundurulması devrin kültürü ve medeniyet seviyesi bakımından dikkate şayandır" (Turan 1969, s. 94).

Böylesine çok yönlü fonksiyonları olan kervansarayların çevreye çok çeşitli katkıları olmuştur. "İtalyan Gotik Katedrallerini andıran ve muazzam mekan yapıları, Orta Çağ'da Anadolu'nun en önemli kervan yolları üzerinde, ticaret, sosyal yardım ve aynı zamanda kültür müesseseleridir" (Aslanapa 1973, s. 144).

b. Hukuki yapı ve finansman

Kökü çok daha eskilere dayanmakla birlikte kervansaraylar bugünkü anlayışımıza uygun olarak Selçuklularla birlikte ortaya çıkmıştır. Kervansaray geleneğini Türkistan'dan getiren Selçuklular, İmparatorluğun her yerine yaymayı bir devlet görevi olarak görmüşlerdir. Bu nedenle, kervansaray sistemi genel olarak kamusal nitelikli devlet faaliyeti olarak yürütülmüştür.

Kervansaraylar, ya iktidarı elinde bulunduran kişinin iradesiyle devlet hazinesinden, ya da devletin ileri gelenlerinin kişisel gelirleriyle finanse edilmişlerdir. "Yol emniyeti ve konaklama imkanları tüccar kervanı tarafından değil, merkezi otoriteye yükümlenilmiş ve organize edilmiştir. Özellikle geleneksel sistemin, bünyesel özellikleri, uzun mesafe ticaretinde,

İpek ve Baharat Yolu gibi iki önemli ticaret yolu üzerinde bulunan Anadolu'nun, bu ticaret akışını sürdürürebilmek için, ulaştırma araçlarının o çağların şartlarına uygun olarak ihtiyaçlarını karşılamak zorunluluğu doğmuştur.

mahalli organların veya tüccar gruplarının bu tür fonksiyonları yerine getirmesini imkansızlaştırmaktadır. Bu nedendir ki sorunu, merkezi otoritenin bürokratik ve organizasyonel tedbirlerle başarılı bir şekilde çözümlendiği görülmektedir" (Ortaylı 1974, s. 183).

Devlet otoritesi büyük Selçuk devri ve erken Osmanlı çağında merkezde kalmıştır. XVI. yüzyılda ve sonraları bu durumun değiştiğini ve o devrin devlet memuru olan yetkilileri toprak sahibi olmaya başlamışlar ve eskiden devlet topraklarında çalışan kişiler güçlü vezir ve paşaların topraklarında çalışmaya başlamışlardır. Bu güçlü kişilerin gelirlerinde olağanüstü artışlar olmuştur. Osmanlı devri kervansaraylarının adları bu gelişmenin sonuçlarını yansıtmaktadır.

Kervansarayların kurulmalarından sonra, doğanın, savaşların, kullanmanın ve zamanın yapacağı tahribata ve eskimeye karşı korunma sorunları ile de köklü önlemler alınmıştır. Kurucuların almış olduğu bu önlemler yapının bakımı, onarımı ve en önemlisi ücret karşılığı olmadan verilen hizmetin yürütülebilmesi için değişirdeğişmez giderleri karşılayacak sürekli gelir teminidir. Kişilerin gelir durumlarının değişken olması ve özellikle kervansaraylara ayrılmış gelirlerin varlığı ve bu varlığı sağlayan değerlerin yönetilmesi gerekmiştir. Bu amaçla kurucu, yaptırdığı kervansarayı ve bunun sürekli yaşatılmasını sağlayacak gelir getirici faktörleri bir vakıf altında toplamıştır. Bu durumda kervansarayın mülkiyeti kurucudan vakfa geçmiştir. Ancak, bunu yaparken kendi kişisel koşulları esas olmak üzere yönetimi vakfa bırakmıştır. "Vakıflar, kişilerin taşınır ya da taşınmaz mallarını dışarıdan hiçbir etki ve zorunluluk olmaksızın kendi girişimleriyle kişisel mülkiyetlerinden çıkarmalarıyla, yardım ve olumlu işlerde kullanılması amacıyla, yine kendilerince saptanan koşul ve hizmetlerin yerine getirilmesi için 'sonsuz dek' kaydıyla kurulmuşlardır"

Kervansaraylar, ticaret yollarının önemli yapılarıdır. Bu nedenle esas fonksiyonları, kale gibi korunmak ve mimari tarzı ile ticaretle uğraşanların ve kervanların kırsal bölgelerde konaklama, yiyecek-içecek ve her türlü ihtiyaçlarını çağın içinde bulunduğu kültürel özelliklerine uygun olarak karşılamaktadır

(Usal 1975, s. 38). Bu şekilde vakıflar, hukuken kesin bir güvenceye alınmış olmaktadır.

c. Yönetim ve personel

Asıl fonksiyonu konaklama ve yeme içme olan ancak diğer çok yönlü üniteleri ile birlikte kervansarayların yönetilmeleri ve personel konusu önemli bir sorun olmuştur.

Vakfın kurucusunun yönetimi sürekli olmak üzere kendi üzerine alması veya seçeceği bir mütevelli heyeti ile bu görevin yerine getirilmesi şeklinde iki seçenek ile idare yönetimine gidilmiştir. Yönetim için geniş bir personel kadrosuna ihtiyaç duyulmuştur..." evvela kadrosunda, günde 6 ile 2 akçe arasında para alan şu zevat vardır: 1 katip, 1 vekilharç, 1 kilerci, 2 ferah (kilim, halı sereni; temizleyen hizmetli), 2 kayyum (hademe), 2 çırağdar (kandilci), 4 nakip (memur), 2 bevrap (kapıcı), 6 ahçı, 6 emekçi, 2 buğday ayıklayıcı, 2 çanak yoğucu, 2 imaret ahırınca bevrap, 1 ambarcı, 1 odun hammalı, 1 duvarlara nakışları meneden vardır. Alelumum imaret şeyhi, bütün imaretlerde en baş memurdur. Mütevelli bütün müştemilatıyla alakadardır" (Ünver 1941, s. 2400-2401).

Selçuklulardan önce, Selçuklular döneminde ve erken Osmanlı devrinde devletin vakıf malları üzerinde denetim hakkı olması nedeniyle kervansarayların denetimi vakıflar vasıtasıyla devlet ve kadılar tarafından yapılıyordu. 1587 yılında kurulan Evkaf Nezareti denetimi üstlenmiştir.

d. Kervansarayların ortadan kalkması

Osmanlı Devletinin ikinci yarısından sonra başlayan değişiklikler kervansarayların ve kervansaraylarla birlikte Türk örf, adet ve misafirperverlik anlayışına göre, misafirleri konakladıkları süre içinde tüm ihtiyaçların devrine göre en iyi şekilde ücretsiz olarak cevap veren üstün hizmet anlayışı da sona ermiştir. Anadolu'yu

baştan başa saran bu üstün sistemin ortadan kalkmasının önemli nedenleri vardı.

Bu nedenleri şöyle sıralayabiliriz (Usal 1975, s. 42).

1- Ekonomik ve Sosyal Çöküntü

a- İç Etkenler

(1) 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorlugunda meydana gelen nüfus beslenememiş ve gerekli önlemler alınamamıştır.

(2) Tımar sahiplerinin aşırı vergi talepleri

(3) Üretim artışı sağlayamaması, ticaretin daha kârlı görülmesi,

(4) Seferlerden sağlanan gelirin durması,

(5) Geleneksel misafirperverlik anlayışı nedeniyle kervansaraylarda hizmetlerin ücret karşılığı yapılmaması,

b. Dış Etkenler

(1) Dünya ticaret yollarının değişmesi,

(2) Dünyadaki teknolojik gelişmelere ayak uydurulmaması,

(3) Sürekli savaşlar.

Bu olumsuz şartlar içinde, kervansarayların, özellikle çok yüksek rakamlara ulaşan sosyal harcamaları nedeniyle varlıklarını sürdürmeleri imkansızlaşmıştır. Harcamalar hakkında şöyle bir örnek verebiliriz:

"İmarette her gün en aşağı dört batman yani 30 kilo et pişecektir. Yemeklerin ve ekmeklerin gayet nefis olması lazımdır. Yiyecek tevziinde misafirlere hürmeten iptida onlara ekmek ve yemek verilecektir. Misafir ve talebeden hasta olanlara hekim getirilip tedavi ettirilmesi ve ilaç paralarının ödenmesi ve şayet hastalardan herhangi biri iyi olmayıp vefat ederse kefenlenip defnedilmesi ve vakfiyeye konulmuş ve buhususa da para tahsil edilmiştir. Zengin bir idare kadrosu vardır" (Ünver 1941, s. 2399).

II. MODERN KONAKLAMAYA GİRİŞ

a. Dünyada turizm olayı

Kervansarayların ortadan kalktığı dönemde Avrupada "Aristokrasi turizmi" sürmekteydi. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Amerikan otelcilik sisteminin temellerini oluşturan yeni bir seyahat ve konaklama anlayışı başlamıştı. Daha sonra tüm dünya konaklama işletmelerinin başarısı, Amerikan otelciliğindeki sistemin uygulanma ölçüsü ve başarı oranına bağlı olmuştur. Bunun önemli nedenleri vardır:

"Amerikan otelciliğinin hızla gelişmesini sağlayan faktörleri kısaca belirtelim.

1. Amerikan otelcisi otoriterdir. Oteller için gerekli olan suküneti ve disiplini başlangıçta bilek ve silah gücüyle sağlamıştır.

2. Avrupa otellerinde konaklama; zenginlere, aristokratlara tanınan bir hak olarak kabul edilmiş, yalnız lüks ve konfor arayan asiller otelcilik hizmetlerinden yararlanabilmişlerdir, Oysa, Amerikan otelleri parası olan ve gerekli ödemeyi yapabilen herkese açık tutulmuştur.

3. Avrupa otelciliğinde oteller, yukarıda açıkladığımız anlayış içinde yüksek ödeme gücüne sahip kişilere özgü yerler olarak düşünüldüğü için fiyatları yüksektir. Amerika'da ise seyahat herkesin yararlanabileceği bir hak olarak mütalaa edildiğinden, fiyatlar onların kesesine uygun olarak ayarlanmıştır.

4. Amerikalı maceraperest ruhunun etkisi altında çok gezen ve otel ihtiyacı yaratan bir tipti. Bu nedenle kantite bakımından da artan konaklama ihtiyacını karşılamak zorunluğuna Amerikan otelciliğinin gelişmesine yardımcı olmuştur.

5. Amerikan otelcisi, yaratıcı, girişken ve öncülük yapma ruhuna sahiptir" (Olalı 1973, s. 9).

b. Kervansarayların bugünkü durumu

Kervansaraylar bugün de vakıflar kapsamında. Yeni Türkiye Cumhuriyeti

Kökü çok daha eskilere dayanmakta birlikte kervansaraylar, bugünkü anlayışımıza uygun olarak Selçuklularla birlikte ortaya çıkmıştır.

döneminde 3.3.1924 tarihinde ve 429 sayılı yasayla Vakıflar Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Çeşitli hukuki dayanaklarla, Cumhuriyet Türkiye'sine kadar kurulmuş bulunan bütün vakıfların tasfiyesine gidilmiştir. Eski yapıların yeni statüleri vakıflar yasası ve bu yasayı açıklayan vakıflar tüzüğünde belirtilmiştir. Kervansaraylar üzerinde her türlü tasarruf 6 Mayıs 1973 tarih ve 1710 sayılı "Eski Eserler Kanunu" ile Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'na verilmiş bulunmaktadır.

Anadolu'da kervansaraylarının bir kısmı tamamen yıkılmış, moloz yığını halindedir. Bir kısmının üzerine başka yapılar yapılmıştır. Bir kısmı "daha öncelikli" gerekçesiyle ortadan kalkmıştır. Bazılarının yerleri belli, yarı yıkıntı durumundadır. Çok az sayıda onarılmış, restore edilmiştir.

III. KERVANSARAYLARIN TÜRK TURİZME ZİNCİR KONAKLAMA İŞLETLERİ OLARAK KAZANDIRILMASI

Kervansarayların mimari ve kültürel özelliklerini kaybetmeden restore edilerek modernleştirilmesinin ve uluslararası turistik tüketim ihtiyaç ve standartlarını karşılayacak şekilde değiştirilerek hizmet sunulmasının Türk turizmine çok olumlu katkıları olacağına inanmaktayız. Konaklama, yiyecek-içecek ve bazı rekreatif amaçlar için turizm açılacak bu yapıların onarılıp, restore edilerek iç teşkilatında yapılacak bazı ilave ve değişikliklerle ve hizmet türü ve anlayışı ile turist gönderen batı ülkelerinin yaşam tarzları ve alışkanlıklarına göre değişiklikler yapılırken turist kabul eden ülke olarak Türk kültür ve medeniyetinin, örf ve adetlerinde hizmet türünde farklı fakat turistin hoşlanacağı motifler halinde sunulması bu turistik yapıtımıza çekicilik, orjinallik kazandıracığı kanısındayız. Örnek olarak, kervansaray odalarının hepsine banyo,

şömine ve kalorifer ilavesi, mutfak ve restoranın modern yaşam tarzı ve batı mutfağına uygun şekilde hazırlanmış Türk yemekleri, toplantı, konferans ve televizyon salonlarının oluşturulması, amerikan bar köşesinin kurulması, kervansaraylarda fonksiyonel değişiklikler ve ilaveler meydana getirmek suretiyle bazı kültür ve gereksinimlerine uyum sağlaması, modern turistik konaklama işletmelerinin özelliklerine sahip olması anlamını taşımaktadır.

Ancak, gerek mimarı tarzı gerekse oluşturulacak bir şark köşesi veya odası, menüdeki döner ve şiş kebab gibi çeşitli Türk yemekleri ve sunuş şekilleri, neskahve yanında, avlunun bir köşesinde şık bir pirinç mangalda eski Türk giysileri içindeki genç kızların turistin görebileceği şekilde cezvede pişirip sunduğu Türk kahvesi gibi özelliklerin turistin ilgisini çekici ve onu memnun edici özellikler olacağı kanısındayız. Türkiye'ye gelip "Türk olanı" seyredip, görmenin yanında Türk yaşam tarzından çeşitli motifleri bizzat yaşamak ona çok daha ilginç gelebilecektir.

a. Kervansarayların tekrar konaklama tesisleri olarak turizm faaliyetine katılmaları ile ilgili örnekler

Ülkemizde çok az sayıda da olsa kervansarayların restore edilerek tekrar konaklama tesisleri olarak turizm faaliyetine katıldıkları ve bunu başarı ile sürdürdükleri görülmektedir.

Kuşadası Öküz Mehmet Paşa Kervansarayı ile İzmir Çeşme Kanuni Kervansarayı, Vakıf tarafından restorasyonu ve onarımı yapıldıktan sonra konaklama işletmesi olarak faaliyet görmek üzere özel sektöre kiraya verilmiştir.

1. Kuşadası Öküz Mehmet Paşa Kervansarayı

Kuşadası Öküz Mehmet Paşa Kervansarayı turistik konaklama işletmesi olarak

Kervansaraylar, ya iktidarı elinde bulunduran kişinin iradesiyle devlet hazinesinden, ya da devletin illeri gelenlerinin kişisel gelirleriyle finanse edilmişlerdir.

kullanılacak şekilde ve mimari tarzına sadık kalınarak Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilmiştir. Restorasyonla ilgili bilgiler Y. Mimar Orhan Tuncer tarafından bize aşağıdaki şekilde aktarılmıştır (Tuncer 1975, s. 123).

Kuşadası, Aydın'ın sahil ilçesi olup iyi bir asfalt yol ile İzmir'e bağlıdır. Burası Ege sahillerimizin canlı, hareketli, denizi ve güneşi ile turistlerin çok beğendiği turistik bir yerdir. Deniz mevsiminde oldukça kalabalık olur. Selçuk'a 5 km. uzaklıktaki Meryem Ana Evi'nin, Hristiyanlık alemince kesinlikle kabulünden sonra ve ayrıca tarihi Efes harabelerine yakınlığı nedeniyle, Kuşadası deniz yolu ile yabancı turistleri çekmektedir. Büyük yolcu vapurlarının yanaşabileceği rıhtımı ve iskelesi sayesinde bu bölgenin limanı haline gelmiştir.

Kervansaray, Öküz Mehmet Paşa tarafından, 1618 yılında deniz ticareti için yaptırılmış iki katlı, avlulu bir Osmanlı eseridir. Ortalama 8.50x1.60 (14)m. ölçüsündeki avlunun çevresini her iki katta da revak ve odalar sarar. Kuzey-batı ve güney-doğu köşelerde, avluda üst kata açıktan çıkan birer merdiveni vardır (*).

Kuşadası iskelesi, hanın kuzeyinde olduğu için, Kervansaraya da bu yönden girilip 2.96 m. enindeki mermer kapı boşluğu basık bir kemerle örtülür.

Mimari açıdan bakılırsa, kapı oldukça sadedir. Mermer kaplamanın yüksekliklerinin alt sıralarda daraldığı, üstlerde alıştırılmaların düzensiz olduğu derzlerin yatay olarak uzanmadığı görülür. Bu bakımdan kapının, ilk şeklini korumadığı kanısındayız. Mermer olmasına karşılık bu kadar sade bir kapı, yapının kitle anlayışıyla da uyuşmayıp, yama gibi duruyor. Çarşıya açılan doğu kapısı ise betonla desteklenmiş.

Deniz (kuzey) kapısından girişte, revaklara gelmeden, tekne, tonozla örtülü

(*) Avlunun doğusu 28.51, batısı 28.47, kuzeyi 21.80, güneyi 21.47 m. olup, dörgendir.

sağ ve soldaki iki girintinin, birer kemerle orta alana bağlandığı görülür. Soldakinin, arkaya 0,75/1,90 m. lik kapı ile bağlandığına bakılırsa burası, eşyaların içeri alındığı emanet bölümüdür. Sağ girinti, bu işlere bakan hana giriş çıkıştaki güvenliği sağlayan görevlilerin yeri olmalıdır.

Her odada girişe göre sol ara duvarda bir ocak ve bunun sağ ile solunda, değişik ölçülerde dolaplar bulunur. Köşelerdeki odalara, 45 derecelik dehlizlerle geçiliyor.

Giriş katında 27 oda vardır. Köşe odalar dışında bunların altısı doğuda, 7'si batıda, 6 sı güneyde ve 4 tanesi de kuzeydedir. Diğer bir tanesine kuzey-batı ucundaki odadan girilir. Kuzeye bakan kaldırım düzeyinde iki dehliz penceresi vardır. Dış kaplaması iki sıra ince yonu olup yüzleri silindirikdir. Zamanında denizin buraya kadar uzandığını gösterir bir görüntüsü vardır.

Avlunun ortasındaki kazı ile bir şadırvan tabanı bulunmuştur. Avluda, açıktan üst kata çıkan merdivenler bir tam ve bir yarım kemere oturmıştır. Deniz kapısında girişte sağdaki merdiven 19 basamak, karşı soldaki 21 basamaktır. Basamak yükseklikleri aynı değildir. Bütün Osmanlı han ve kervansaraylarında olduğu gibi bu yapıda üst kat odaların dışarıya pencereleri vardır. Bunun için revaklara pencere açılmaz.

Yapının restorasyonuna (revaklar için bir bakıma yeniden yapılması) başlandığı zaman revakları her iki kata yıkılmış bazı odaların üst örtüleri çökmüş çevresindeki evlere bağlantı kurularak bazı değişiklikler yapılmıştır. Bütün ahşap hatılları sökülmiş bulunuyordu. Deniz kapısından girişte sağdaki merdivenin açıldığı revak bölümü her iki katın bilgilerini sağladı.

1964 yılında, kervansarayın restorasyonuna başlandığında her yönünü evler sarmış idi. Kamulaştırma, onarımla paralel yürütüldü. Bugün çevresi tamamen açılarak otopark ve yeşil alan durumuna getirilmiştir. Dış yüzlerde dandan üstlerinin

Her kervansarayın çevresi birer ticaret merkezi halini almış ve yerel üretim ve kervan ihtiyaçları doğrultusunda uzmanlaşmıştır. Örneğin, Gaziantep'te ayakkabıcılığa önem verilmiştir.

yere yükseklikleri, ortalama 12.63 m. dir. 43.63x51.00m. dış ölçülü dış kütle; üst kat pencereleri, bunların tuğla kemerleri ve dolgu aynaları, dendanları, çörten ve savunma delikleri, derzlere gömülü olarak kullanılan tuğla kırıklarıyla bir ışık gölge ve renk ahengi kurmakta, ağır ve sıkıcı durmamaktadır. Özellikle deniz yönünden bakışta, bacalarıyla ve dendanlarıyla yapı bir hareket ve hafiflik kazanmakta, Kuşadası'na bir özellik vermektedir.

Restorasyon çalışmaları tamamlandıktan sonra özel bir şahsa kiralanarak kervansaray, konaklama işletmesi olarak faaliyetini sürdürmektedir.

2. İzmir Çeşme Kanunî

Kervansarayı

İzmir Çeşme Kanunî Kervansarayı, turistik konaklama işletmesi olarak kullanılmak üzere restore edilmiştir. T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü Abide ve Yapı İşleri Dairesi, vakıf eski eser fişlerinden kervansarayla ilgili aşağıdaki bilgiler ve restorasyon kararları Vakıflar Müdürlüğü'nden temin edilmiştir.

a) Eserin adı: Kervansaray

Bulunduğu yer: Eski cami mahallesi
Çarşı cad. No. 21

Yapıldığı tarih/ devri: 935 Hicri, XVI. yüzyıl

Binayı yapan: Ömer oğlu Ali Babuşçu

Mimari özellikleri: Çeşme kalesinin güneyinde bulunan kervansarayın 935 (Hicri) tarihinde Sultan Süleyman Oğlu Sultan Selim tarafından inşa ettirildiği, kitabesinden anlaşılmaktadır. Kervansaray kale planlıdır. İnşasında taş tuğla kullanılmıştır. Batı cephesinde yuvarlak kemerli bir kapıdan üstü açık avlusuna girilmektedir. Giriş dehliz şeklinde olup, üzerinde duvarlarının bugün kısmen ayakta kaldığı odalar mevcuttur. Kervansarayın ortasında bulunan avlunun etrafında iki katlı odalar mevcut iken, bugün sadece kuzey yöndeki üst kat odalarının beden

duvarlarının bir kısmı ile alt kattaki hayvan barınağı olarak kullanılan yuvarlak kemerli eyvanlar ve avlunun güney yönünde aynı şekilde iki eyvan kalmıştır. Doğu yöndeki iki kat tamamen yıkılmış durumdadır. Kuzey yöndeki ikinci kat kalıntılarından odaların kervansaray dış tarafına bakan yuvarlak kemerli birer pencerelerinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Avluda sonradan yapılmış olan ve bugün metruk durumda bulunan yağhane vardır. Kervansarayın cephesinde ve giriş kapısının her iki yanında belediyeye ait dükkanlar yer almaktadır.

Bugünkü durumu ile kervansaray harap durumdadır. Avlunun doğu revakı ve üst kat odaları tamamen yıkılmıştır. Kuzey-güney ve batı yönlerindeki alt kat eyvanları ve üst kat odalarının beden duvarları ayakta kalmıştır. Ön cephede belediyeye ait dükkanlar bulunmaktadır. Bölgenin önemli yapıtlarından biri olan kervansarayın ön kısmında dükkanların kaldırılarak cephesinin açılması lazımdır.

Sonuç: Restoresi gereklidir.

b) 1528 yılında Kanuni Sultan Süleyman tarafından Ömer Oğlu Ali Babuşçu'ya Çeşme kalesinin güneyinde yaptırılmıştır.

Sahilde bulunan kervansaray, karaya yakın iç avlu tarafından sıralanan iki katlı revak ve odalarla, ön kısmında dışa açılan tek katlı dükkanlardan oluşmaktadır. İçeride doğu yönünde kapalı ahır vardır. Bu yer şimdi kapalı lokanta olarak kullanılmaktadır.

İki katta toplam 31 oda ile önde beş dükkanı vardır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü ön çalışmayı yaptıktan sonra yıkık ve harap durumda bulunan kervansarayın 1982 yılı sonunda turizm amaçlı onarımına başlamıştır.

Bu çalışmalar için:

1982 yılında 10.209.275TL.

1983 yılında 51.559.582TL.

1984 yılında 68.027.859TL.

Kervansarayların mimari ve kültürel özelliklerini kaybetmeden restore edilerek modernleştirilmesi ve uluslararası turistik tüketim ihtiyaç ve standartlarını karşılayacak şekilde değiştirilerek hizmete sunulmasının Türk turizmine çok olumlu katkıları olacağına inanmaktayız.

1985 yılında 25.158.315TL. olmak üzere

Toplam 154.955.031TL. harcanarak 64 yataklı ibr konaklama işletmesi haline getirilerek ülke turizminin hizmetine sunulmuştur.

Güneş enerjisi ile daimi sıcak suyu, her odada üç kanallı müzik yayını, soğuk odası, kapalı ve açık yemek yeri, yeşillendirilmiş avlusu bulunan Çeşmi Kanuni Kervansarayı vakıfların Türk turizmine bir katkısıdır.

SONUÇ

Bir ülkenin tarihi yapıları turistler için ilginç ve çekici özelliği olan yapılardır. Bu yapıları gezip görmek turist için ilginç olduğu kadar gittiği ülkenin kültürü ve medeniyeti hakkında bilgi edindiği için de önemlidir. Ancak, bu tarihi yapıların turistik açıdan değerlendirilmesi ve turizm faaliyetine katılımlarının sağlanması turistlere daha cazip geleceği ve onların memnun kalacağı, ülkeye de daha fazla döviz girdisi sağlayacağı kanısındayız. Kervansaraylar bugün için bir iki tanesinin dışında yıkık ve harap durumdadırlar. Bunların turizm açısından değerlendirilmesi turistlere ve ülkemize büyük faydalar sağlayacaktır. Ancak, bu yapıların konaklama işletmeleri olarak hizmete girebilmeleri için yapılacak gerekli uyarlamalarda yabancı pazarların kültürlerinin yani yaşam tarzlarının dikkate alınarak yapılması bu yapıların çağdaş, modern ve başarılı birer turistik konaklama işletmeleri olarak işlevlerini yerine getirmelerini sağlayacaktır.

Kervansarayların konaklama işletmeleri olarak kullanılması Türk turizminin bazı sorunlarına ışık tutacak ve önemli katkıları olacaktır. Bunları kısaca şöyle belirtebiliriz:

- Yatak kapasitesi arzının artmasına yardımcı olacaktır.
- Turizm belli bölgelerin tekelden

kurtarılıp yurt dışında yayılmasına yardımcı olacaktır.

- Kıyı turizmi yayla turizmi v.s. şeklinde turizmin çeşitlenmesine ve özellikle mevsimlik niteliğinden kurtarılp yıl boyu süren bir faaliyet olarak yayılmasına yardımcı olacaktır.

- Mimari tarzı, sunulacak hizmet türü ve yönetmeleriyle Türk turizminin, Türk kültürünün yansımaya büyük ölçüde yardımcı olacağını düşünmekteyiz.□

KAYNAKÇA

ASLANAPA, Oktay, *Türk Sanatı II*. Başbakanlık Kültür Meştaşarlığı Yayınları, Devlet Kitapları, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1973.

AVCIOĞLU, Doğan, *Türkiye'nin Düzeni*, Cilt I, Ankara Bilgi Yayınevi, 1971.

CATERA, Philip R., ve John M. Hess, *International Marketing*, Richard D. Irwin, Inc., III. U.S.A. 1975.

EDMAN, Irwin, *Arts ve the Man, A Short Introduction to Aesthetics*, W.W. Norton Co. Ine. Publishers, New York, 1939.

OLALI, Hasan, *Otel İşletmeclliği ve Yönetimi*, Ege Üniversitesi, İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesi Yayınları No: 64/34, İzmir, Ege Üniversitesi Matbaası, 1973.

ORTAYLI, İlber, "Devenin Taşıma Maliyeti Eğrisi Üzerine Bir Deneme", *Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 28, Mart-Haziran 1973, No: 1-2, Ankara, Sevinç Matbaası, 1974.

TUNCER, Orhan C., "Kuşadası Öküz Mehmet Paşa Kervansarayı", *Rölöve Restorasyon Dergisi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1975.

TURAN, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, İstanbul Matbaası, İstanbul, s.1969.

TURAN, Osman, "Selçuk Kervansarayları", *Belleten*, Türk Tarih Kurumu, Cilt X, Sayı:39, Ankara T.T.Kurumu Basımevi, 1946.

ÜNVER, A. Süheyl, "Anadolu ve İstanbul'da İmaretlerin Aşhane, Tabhane ve Misafirhanelerine ve Müesseselerinin Ruhî Kemallerine Dair", *Tıp Fakültesi Mecmuası*, Yıl:4, Sayı:18, Kenan Basımevi, İstanbul, 1941.

USAL, Alpaslan, "Çağdaş Turizmde ve Yiyecek-İçecek Konaklama Hizmetlerinde Kervansaray, Han, Kale ve Hisarların Yeri", (*Yayınlanmamış Doktora Tezi*), İzmir, 1975.

Kervansarayların kurulmalarından sora doğanın, savaşların, kullanmanın ve zamanın yapacağı tahribata ve eskimeye karşı koruma amaçlı köklü önlemler alınmıştır.